

Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Збірник наукових праць. Випуск 35. С. 49-54

УДК 821. 111 – 14 (73)

БАЗОВА Віра

кандидат педагогічних наук, доцент

НАУ, м. Київ

**МІФЕМА ЛОСОСЯ ЯК НОСІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СИНГУЛЯРНОСТІ У КОНТЕКСТІ ОПОВІДАННЯ ШЕРМАНА
АЛЕКСІ «НАЙКРУТІШИЙ ІНДІАНЕЦЬ У СВІТІ»**

У статті проаналізовано ключові варіанти модифікації міфема лосося крізь призму міфології корінних народів Америки, визначено різноманітність потрактувань міфологічного символу.

Ключові слова: міфема, міфологія, національна ідентичність, селіш, спокана, кор-д'ален.

Загальноновизнано, що одним із найактуальніших питань сучасного світу Америки постає питання національної ідентичності. Часто модерний / постмодерний (або навіть після-постмодерний) простір звертається до ідентифікації нації крізь призму міфу, де вирізняється значний пласт міфів корінного населення континенту, та й взагалі вся культура індіанців. Ставлення до індіанців, як і до їхньої культури загалом, варіювалося від світогляду пуритан до світогляду фронтиру й далі до сучасного сприйняття: «У міфології фронтиру теж знаходимо цілу низку характерних образів: ковбой, який втілює в собі всі людські чесноти; фермер, який демонструє праведне життя, працелюбність у освоєнні землі; вільний афроамериканець, який теж шукає можливості реалізувати себе на землі великих можливостей; індіанець, якого мають «окультурити» першопоселенці, залучивши його до «слова Божого», викоринити його дикунство. До слова, образ індіанця зазнавав низки варіацій – від жорстокого дикуна до шляхетного воїна, який живе в гармонії з природою» [1, с. 49]. Наразі це питання не вичерпане. Активну роль у акцентуації місця корінного населення в націєтворчому процесі відіграють письменники індіанського походження. Як зазначає О. Шостак: «Концепція національної ідентичності є надзвичайно плідною для розвитку літературної творчості сучасних письменників індіанського походження, які прагнуть віднайти і сформувані місце і роль корінних жителів Америки у сучасному світі» [6, с. 258]. Для чіткішого вираження національного пласта митці почасти звертаються до міфів, міфічних сюжетів, міфем, наприклад, такі знакові міфами, як орел, змія, олень, лосось тощо. Саме остання яскраво прослідковується в творах Шермана Алексі.

Мета розвідки – дослідити варіативність міфами лосося як виразника концепту національної ідентичності корінних народів Америки в художньому просторі оповідання Шермана Алексі «Найкрутіший індіанець у світі».

Одним із яскравих представників письменників індіанського походження є Шерман Алексі (Sherman Alexie), вроджений спокана (по матері) та кор-д'ален (по батьку). У 1996 році він був визнаним одним із найкращих молодих американських романістів, у 2010 році – отримав нагороду за прижиттєві досягнення Кола корінних письменників, а у 2013 – за збірку коротких оповідань «Те, що я вкрав, те, що я заробив» (What I've Stolen What I've Earned) отримав нагороду Національної книжної академії. Художній простір творів письменника майже завжди так чи інакше зачіпає зазначений локус, хоча сам він у одному з інтерв'ю відмітив: «Моє повісткування не обмежується індіанцями Спокана... Писати про них – це справжній виклик. Вони сильні люди й це сильне місце. У мене є невичерпний запас історій і тем» [4]. У творах корінних американців часто зображується зіткнення двох різних культур, їхня боротьба та взаємодія. Зараз велика увага приділяється формуванню цілісного уявлення про історичні традиції та цінності культур народів світу. Індіанська культура посідає значиме місце серед інших. Як стверджує Шерман Алексі, нині корінні індіанці є повноправними членами американського суспільства, громадянами своєї країни, і саме цим вони пишаються. Проте вони також пишаються й своєю власною культурною спадщиною і намагаються їх зберегти всілякими способами: «Кінець кінцем ми – індіанці сучасності, і ми такі, якими ви нас зробили. Але це не значить, що ми будемо виглядати так, як ви хочете» [4]. Іронічно поєднуючи реалії сучасного світу та міфологію свого народу, Шерман Алексі моделює зразок американського мультикультурного універсуму. Помітно вираженою індіанською міфемою у творах митця є міфема лосося, через яку він виражає національні культурні ідеї. У 1998 році вийшла збірка поезій, якій Шерман Алексі дав відповідну міфологічно марковану назву – «Людина, яка любить лосось» (The Man Who Loves Salmon). Титульний вірш цієї збірки зображає єднання ліричного героя з останнім живим лососем, що «народжує» нове покоління, а весь вірш сповнений надії на відродження індіанської культури. У прозі найґрунтовніше дана міфема представлена в оповіданні «Найкрутіший індіанець у світі» (The Toughest Indian in the World), що є чільною в однойменній збірці коротких оповідань. За міфами індіанців селіш, до яких відносяться групи спокана й кор-д'ален, є легенда про доньку вождя, яка страждала через відсутність лосося. Переборовши низку випробувань і небезпек, Ворон знайшов і приніс лосось принцесі. На основі цього міфу в одного з племен індіанців навіть є прикмета, що плодючість лосося більше того року, коли у вождя племені народжується дівчинка. Отож, у цьому міфі дана міфема має чітко виражений відтінок фемінного начала, плодючості. Індіанська принцеса страждала від відсутності лосося, тобто неможливості продовжити свій рід, прогножуючи вимирання свого народу. Під таким кутом

зору символ лосося можемо трактувати в загальному як символ родючості: «Він хотів змінити їхні думки щодо лосося; він хотів зламати й відкрити їхні серця й побачити майбутнє в їхній крові, бо він любив їх» (He wanted to change their minds about salmon; he wanted to break open their hearts and see the future in their blood, because he loved them) [7, p. 97]. Проте, продовжуючи цю тему, згадаємо трактування символіки риби Фройдом, у якого риба – це чоловічий, фалічний знак, а у К-Г. Юнга риба символізує початок нового життя. Тоді цілком логічно, що донька вождя потребувала чоловічого начала для продовження роду. Тобто, лосось набуває ще й маскулінного значення, стаючи амбівалентним символом. Знаковим моментом стає те, що лосося приніс Ворон, який теж несе в собі двоїстість потрактувань. З одного боку – це медіатор між чоловічим і жіночим началами, шаманом та трікстером, що пояснює андрогінність образу лосося; з іншого боку – це першопредок, деміург, культурний герой, причетний до першотворення світу, який навчив людину риболовству. Тобто, індіанська принцеса символічно від Ворона-деміурга отримала фалічний символ-лосося, щоб продовжити рід, а у контексті творів Шермана Алексі – продовжити саме індіанський рід, культуру, традиції, хоча: «Кожен із нас, індіанець чи білий, стурбований лососем» (All of us, Indian and white, are haunted by salmon) [7, p.97].

Досліджуючи індіанські міфи про лосося, К. Леві-Строс дійшов висновку, що культурний герой індіанців Лосось – це емблема Фінгела (Фінгала), героя ірландських міфів, який смажачи рибу (лосося), обпікся, й отримав через шкіру частинку Мудрості Великого Лосося. Тобто, вчений прослідковує динаміку розвитку трактування образу лосося від андрогенного символу фемінності-маскуліності до символу мудрості. У Шермана Алексі втрата лосося сигналізує не лише про загрозу фізичного зникнення власного народу: «Із раннього дитинства мені казали, що наш лосось вже ніколи не повернеться, а я думав, що такі знання – жорстокі» (From an early age, I was told that our salmon would never come back, and I thought such lessons may seem cruel) [7, p. 97], а й про ментальну втрату мудрості народу, втративши свої традиції: «Навіть після всіх цих років, вони (біле населення – В. Б.) все ще відчували сморід лосося на тобі, мертвого лосося, і це робило білих людей небезпечними» (Even after all these years, they'll still smell the salmon on you, the dead salmon and that will make white people dangerous) [7, p. 97]. Як бачимо, автор піднімає питання національної автентичності не ізольовано від простору «білого погляду»: «Розглянувши застанові основи американського суспільства, неважко побачити глибоко вкорінені припущення щодо зверхності однієї раси над іншими, котрі хоч і неусвідомлені, є однак потужними перешкодами на шляху інтеграції будь-чого відмінного від мейнстріму. Один із найглибш прихованих расових стереотипів сучасного суспільства є так званий «білий погляд» на оточуючий світ» [5, с. 75]. Саме з боку білого населення, яке намагалось асимілювати індіанців, криється джерело небезпеки втрати національного зерна, мудрості. Помітно, що письменник, окрім переносного значення лосося-носія мудрості, традицій, інкорпорував і безпосереднє буденне трактування білими індіанців-риболовів

(у ширшому значенні – людей, що живуть у гармонії з природою) через запаховий образ мертвої риби. Дихотомія індіанець – білий у Шермана Алексі представлена у контексті завоювання, знищення: ««Вони вб'ють тебе при першій нагоді - говорив мій батько, – Люблячи тебе чи ненавидячи, білі люди вистрілять тобі в серце» («They'll kill you if they get the chance», my father said. «Love you or hate you, white people will shoot you in the heart») [7, p. 97]. У такому ж ключі зображені відносини ліричного героя із білою дівчиною Сінді, яка була «мисливицею» за «brown-skinned guys». Нічого не варті зустрічі, проте «Я почав почувати себе трофеєм» (I started to feel like a trophy) [7, p. 100]. Крізь призму таких відносин індіанців та білого населення можемо потрактувати й міф про Койота, котрий звільняє лососів, які живуть у річці, примусово огороженій дамбами. Приспавши володаря (ймовірно, якраз у цьому образі й реалізується біла людина), Койот звільняє лососів (індіанців) із неволі. У віруваннях індіанців Койот уособлює собою деміурга (як і вище згаданий Ворон), рятівника, тобто індіанців рятує вища сила.

Одним із поширених індіанських вірувань є віра в те, що всередині лосося як знаку мудрості, знання, натхнення знаходиться вогонь. Знаний науковець Г. Башляр розглядав першостихію вогню крізь призму трьох комплексів: комплекс Емпедокла, комплекс Прометей та комплекс Новаліса. У даній розвідці будемо апелювати до останнього. «Розглядаючи останній із ключових комплексів Г. Башляра, комплекс Новаліса, ми не можемо не звернутися до тлумачення символу вогню Зигмундом Фройдом, оскільки, на нашу думку, ці дві концепції доповнюють одна одну. За Г. Башляром, вогонь – це надпотужний сексуальний символ, бо вогонь здобували тертям двох гілок, а тертя – це процес сексуального характеру. Із вищесказаного дослідник доходить висновку, що любов – це вогонь, яким треба ділитися, а вогонь – це любов, яку треба підкорити, завоювати. «Комплекс Новаліса ніби синтезує імпульс до запалення від тертя й потребу розділити полум'я» [2, с. 65-66]. Вогонь, в інтерпретації Фрейда, – це символ не лише пристрасті, а й дітонародження. Трактувати підтекст вогню він пропонує в контексті дій, які відбуваються з цією стихією, та безпосереднього носія вогню» [2, с. 71]. Тобто, Шерман Алексі знову відсилає читача до символу родючості, сексуального підтексту даної міфами, кодуючи вогонь як уособлення сублімації лібідних сил. Найяскравішим прикладом такого наповнення міфеми є фінальна сцена оповідання, яка описує, здавалось би, банальний сексуальний акт між головним героєм твору – молодим індіанцем, та його попутчиком – сильним індіанцем, який за гроші бере участь у підпільних боях і, мабуть, є «найкрутішим індіанцем і світі»: «Я хотів знати, чи він – найкрутіший індіанець у світі» (I wanted to know if he was the toughest Indian in the world) [7, p. 104]. Проте, письменник акцентує, що це не є актом гомосексуальних зносин:

- Ти готовий? – запитав він.
- Я – не гей, - сказав я.

- Звісно, - сказав він, входячи у мене.

(«Are you ready?» he asked. «I'm not gay», I said. «Sure», he said as he pushed himself into me) [7, p. 105].

Шерман Алексі дає посилання на те, що дане дійство є своєрідною ініціацією героя, що покликана пробудити його внутрішні сили, власне індіанську національну свідомість, культурний пласт корінного населення Америки, врятувати свою самотність, тобто пробудити «лосося»: «Але я хотів, щоб він врятував мене. Він не казав нічого. Він лише вштовхувався в мене декілька хвилин, кінчив із голосним зітханням і потім вийшов із мене. Повірте мені. Я хотів, щоб він мене врятував. Я швидко викотився з ліжка й пішов до ванної кімнати. Я замкнув двері позад себе і стояв отак у темряві. Я пахнув, як лосось» (But I wanted him to save me. He didn't say anything. He just pumped into me for a few minutes, came with a loud sign, and then pulled out. Believe me. I wanted him to save me. I quickly rolled off the bed and went into the bathroom. I locked the door behind me and stood there in the dark. I smelled like salmon) [7, p. 105].

Символ лосося-носія вогню письменник реалізує через образ зірок, які застигли в небі, ніби теж в очікуванні пробудження: «лосось піднімається з води в небо й став сузір'ям <...> лосось може бути зірками» (Salmon rise from the water to the sky and become constellations <...> salmon can be stars) [7, p. 97]. Індіанець-боєць, котрий ініціював ліричного героя оповідання теж стає своєрідним лососем-провідником: «Я бачив, як він піднімався з землі до неба і став новим сузір'ям» (I watched him rise from earth to sky and become a new constellation) [7, p. 106]. Важливим у творі стає поєднання лосося з різними першостіхіями. У першому описі бачимо, що цей образ співіснує із елементом води, що є символом оновлення, нового народження, оскільки, за Г. Башляр, вода – здебільшого фемінна, материнська. Тобто, поєднання материнського начала води з фалічним уособленням лосося дає сублімований образ лосося-зірки-носія вогню-мудрості. У наступному описі лосось опосередковано через постать індіанця-бійця зображений сукупно з першоелементом землі-матері, що уособлює національне коріння, зв'язок індіанців із ґрунтом, природою загалом. Тісне переплетіння символів парадигми першоелементів дало змогу письменникові акцентувати на протиставленні урбанізованих білих та близьких до природи червоношкірих. Хоча в полотні твору Шерман Алексі подекуди зображає ознаки «залучення до цивілізації» індіанців. Перш за все, сам головний герой оповідання користується матеріальними благами сучасного світу: він подорожує на автівці Toyota Camry, «яка найкраще продається в США» (the best-selling in the United States) [7, p. 98], він працює журналістом у газеті, він користується сучасним ноутбуком і т. ін. Щоб якоюсь мірою нівелювати вплив «окультурення» на індіанську частину населення країни, письменник паралельно змальовує цілу низку атрибутів корінного населення. Наприклад, говорячи про матір ліричного героя, письменник зазначає: «Вона була з тих жінок спокана, які завжди носять бандану багряного кольору, тісно зав'язану

на голові» (She was one of those Spokana women who always wore a purple bandanna tied tightly around their heads) [7, p. 98]. Із особливим замилюванням митець розповідає про музику індіанців: «О, пісні! Індіанський блюз волав на найбільшій гучності» (Oh, the songs! Indian blues bellowed at the highest volumes) [7, p. 98] або з болючою іронією згадує: «Індіанці зазвичай подорожують зграями. Раз чи двічі ми підвозили цілі індіанські баскетбольні команди разом із їхніми тренерами, подругами та родичами. П'ятнадцять-двадцять незнайомців-індіанців затислися на задніх сидіннях синього фургону, не рахуючи дев'ятох індіанських дітей із широко розкритими очами» (Indians usually travel in packs. Once or twice, we picked up entire all-Indian basketball teams, along with their coaches, girlfriends, and cousins. Fifteen, twenty Indian strangers squeezed into the back of a blue van with nine wide-eyed Indian kids) [7, p. 98]. Важливим епізодом видається ніби ритуальний обмін їжею, коли індіанець-боєць пригощає головного героя в'яленою олениною, яка бачиться цілком традиційною для індіанців, а той у відповідь – Pepsi, що є продуктом сучасної американської індустрії. Автор іронічно зазначає, що нині індіанці поділяються лише на два плем'я – Pepsi tribe та Coke tribe. Знаковим моментом стає вчинок бійця, який з вікна автівки викинув на узбіччя порожню бляшанку, ніби бунтуючи проти так званого «окультурення» індіанців білими.

Ще одна модифікація міфами лосося пов'язана з індіанським міфом про воїна, сина вождя, який загубився, проте був повернений додому в череві лосося. Знову ж, символіка явно апелює до ідеї повернення національної самості в образі нового покоління, яке потребує втручання вищих сил, щоб «пробудити» індіанські звичаї, традиції, навіть самосвідомість. Шерман Алексі опосередковано надає своєму ліричному героєві статусу воїна, який, уже ініційований, повернувся на терени рідних вірувань: «Я думав, чи був я воїном у своєму житті, чи був я воїном у попередньому житті. <...> Босоногий, я пішов вгору по ріці до місця, де я народився, і де хтось помре. Повірте мені. Тієї миті, якщо б ви відкрили моє серце й зазирали всередину, ви б побачили тонкі білі скелети тисяч лососів» (I wondered if I was a warrior in this life and if I had been a warrior in a previous life. <...> In bare feet, I travelled upriver toward the place where I was born and will somebody die. Believe me. At that moment, if you had broken open my heart you could have looked inside and seen the thin white skeletons of a thousand salmon) [7, p. 106].

Розглядаючи ритуал ініціації, варто відмітити, що він є складовою частиною так званої подорожі-квесту, яка має вісім рівнів. «Уже починаючи з Поклику (The Call), який спонукає до пошуку пригод, герой відчуває розбалансованість свого власного чи / і суспільного життя, що поступово підводить його до Межі (The Threshold), своєрідної точки відліку пригод, звідки розпочинається безпосередньо процес ініціації, коли герой проходить низку випробувань (The Challenges), позбуваючись своїх слабостей, набуваючи необхідних корисних якостей та досягаючи зрілості, чи то фізичної, чи, здебільшого, духовної. Найбільш важливим етапом випробувань є спуск до Безодні (The Abyss), де герой залишається наодинці з

найпотаємнішими своїми страхами, щоб побороти їх, а кульмінаційною точкою стає «прозріння» (The Revelation), усвідомлення потреби померти та переродитися, тобто перевтілитися (The Transformation) і досягти примирення (The Atonement) з новим собою чи / та соціумом. Етап повернення (The Return) до повсякденного життя – найважчий, оскільки герой тепер зобов'язаний нести свої нові знання в сучасний світ» [1, с. 27]. У оповіданні Шермана Алексі прослідковуємо редукований варіант квесту-подорожі, що зумовлюється жанром short story. Зазначимо, що паралельно до проходження героєм кожного етапу, зазнає трансформації й образ лосося. Так, Поклик сигналізує про причину подорожі; у головного персонажа – це розчарування своєю роботою, більш масштабно – сучасним життям індіанців, зникненням лосося. Випробуванням стає поїздка з бійцем, який, у свою чергу, розповідає про власні бої (теж випробування), а Безодню символізує мотель, у якому чоловіки зупинилися на ніч. Після безпосередньої ініціації – статевого акту, герой відчуває Прозріння, усвідомлюючи, що «пахне лососем», а остаточно перевтілення героя констатує індіанець-боєць: «Гей, крутий хлопче, а ти був гарний» («Hey, tough guy», he said. «You were good») [7, р. 106], переносячи означення «крутий» із себе на головного персонажа, ніби передаючи йому досвід через ритуальне «перейменування» (сам же боєць вже бачиться лососем-сузір'ям). Останній етап – Повернення, Шерман Алексі змальовує як метаморфозу головного героя, який іде до свого дому, несучи в собі «скелети лососів», тобто спадщину предків, що «пробудилася» разом із ініціацією чоловіка.

Висновки. Питання національної ідентичності корінних народів як невід'ємного елементу ідентичності американської нації у контексті творів Шермана Алексі висвітлюється крізь низку алюзій на міфічні сюжети й образи, одним із яких є міфема лосося, що проходить ряд трансформацій у процесі утвердження самості індіанських народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колісниченко А. В. Міфопоетика творчості Гарта Крейна: дис. канд. філол. наук: 10. 01. 04 / Колісниченко Анна Віталіївна; М-во освіти і науки України, Нац. Дніпровський ун-т ім. Олеся Гончара. – Дніпро, 2017. – 174 с.
2. Колісниченко А. В. Першостихії як засіб гармонізації художнього простору поеми Гарта Крейна «Міст» / А. В. Колісниченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Філологія, 2016 – Вип. 22. – С. 70-72.
3. Мифы индейцев Южной и Северной Америки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.lib.ru
4. Шерман Алекси. Коренные народы Черепашьего острова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://indigenous.jimdo.com>
5. Шостак О. Г. Життя як подолання больового синдрому у романах американських письменників корінного походження / О. Г. Шостак

// Американські та британські студії: мовознавство, літературознавство, міжкультурна комунікація: Збірник наукових праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Г. Шостак. – К.: Талком, 2016. – С. 74-84.

6. Шостак О. Г. Идеологема національної свідомості у творчості письменників індіанського походження / О. Г. Шостак // Літературознавчі студії. – Вип. 19, Ч. 2. – К., 2007 – С. 251-259.
7. Alexie S. The Toughest Indian in the World. Grove Press, 2000.
8. Larson C. American Indian Fiction. Albuquerque: Univ. of New Mexico Press, 1978.

V.BAZOVA

THE MYTHEME OF SALMON AS SYMBOL OF NATIONAL SINGULARITY IN THE SCOPE OF SHERMAN ALEXIE`S STORY «THE TOUGHEST INDIAN IN THE WORLD»

The article considers key variants of different mytheme of salmon modifications, defines different ways of mythological symbols analysis.

Key words: mytheme, mythology, national identity, Salish, Spokane, Coeur d`Alene.

В.БАЗОВА

МИФЕМА ЛОСОСЯ КАК НОСИТЕЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИНГУЛЯРНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РАССКАЗА ШЕРМАНА АЛЕКСИ «САМЫЙ КРУТОЙ ИНДЕЕЦ В МИРЕ»

В статье проанализированы ключевые варианты модификации мифемы лосося сквозь призму мифологии коренных народов Америки, определены разнообразные варианты трактовки мифологического символа.

Ключевые слова: мифема, мифология, национальная идентичность, селиш, спокана, кор-д'ален.